

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.085>

УДК 94(4)341.231(1-664)(477-25)“1945/1991”

Ірина Матяш

д-р. іст. наук, проф., пров. наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: matio@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7565-1866>

ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН У КИЄВІ (кінець 1940-х – 1980-ті рр.)

Мета дослідження полягає в з'ясуванні основних напрямів діяльності іноземних консульських установ у Києві в період після Другої світової війни до відновлення державної незалежності України 1991 року та визначенні особливостей їхньої взаємодії з органами державної влади і громадськими організаціями УРСР. Методологія дослідження спирається на принципи науковості, історизму, системності. Використано загальнонаукові та спеціальнонаукові методи, зокрема архівної евристики, потестарної імагології, просопографії. Наукова новизна результатів дослідження полягає в реконструкції на підставі виявленої автором у опублікованих і неопублікованих джерелах архівної інформації діяльності іноземних консульських установ у Києві в досліджуваній період, створенні колективного портрета іноземних представників у Києві, з'ясуванні персоналій генконсулів та особливостей їхньої взаємодії з органами державної влади і громадськими організаціями УРСР. Висновки: Право Української РСР на зовнішньополітичну діяльність було відновлено 1 лютого 1944 р., однак радянське керівництво не мало намірів дати республіці реальні повноваження. Таке рішення зумовлювалося прагненням СРСР отримати можливість максимально численного представництва у створюваній ООН. Центром формування організаційних і правових засад взаємодії українського зовнішньополітичного відомства був апарат радянського наркомату (згодом – міністерства) зовнішніх справ, контроль за виконанням рішень центру здійснював Центральний Комітет КПУ. У містах призначення іноземні представництва перебували під постійним наглядом зовнішньополітичного відомства, партійних органів та радянських спецслужб, що зумовлювало їх балансування між офіційною співпрацею та завуальованим ідеологічним протистоянням. З огляду на підпорядкований статус УРСР у її політико-адміністративному центрі Києві створювалися не дипломатичні представництва (посольства), а консульські

установи (генеральні консульства і консульства). Іноземні консули були переважно кар'єрними дипломатами з досвідом роботи або навчання в СРСР або партійними працівниками.

Ключові слова: іноземне представництво, генеральне консульство, Київ, МЗС УРСР.

Iryna Matiash

Doctor of History, Professor, Leading Researcher
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskyyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: matio@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7565-1866>

ACTIVITIES OF CONSULATES OF SOCIALIST COUNTRIES IN KYIV (late 1940s – 1980s)

The purpose of the study is to clarify the main activities of foreign consulates in Kyiv in the period after World War II to the restoration of state independence of Ukraine in 1991 and to determine the features of their interaction with public authorities and NGOs of the Ukrainian SSR. The research methodology is based on the principles of scientificity, historicism, systematization. General scientific and special scientific methods are used, in particular archival heuristics, potestar imagology, prosopography. The scientific novelty of the research results consists in the reconstruction of activities of foreign consulates in Kyiv during the researched period, the creation of a collective portrait of foreign representatives in Kyiv, the clarification of the personalities of consuls general and features of their interaction with the state government and public organizations of the Ukrainian SSR based on the archival information found in published and unpublished sources by the author. Conclusions: The right of the Ukrainian SSR to foreign policy was restored on February 1, 1944, but the Soviet leadership did not intend to give the republic real powers. This decision was due to the desire of the USSR to get the opportunity for the largest possible representation in the emerging UN. The center of the formation of organizational and legal bases of the interaction of the Ukrainian foreign policy department was the Soviet People's Commissariat (later - the Ministry of Foreign Affairs), the Central Committee of the CPU exercised control over the implementation of the center's decisions. In the cities of destination, foreign missions were under the triple supervision of the foreign ministry, party bodies and the soviet KGB structures, which led to their balancing between official cooperation and veiled ideological confrontation. Given the subordinate status of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, there were established not diplomatic

missions (embassies), but consular offices (consulates general and consulates) in its administrative center Kyiv. Foreign consuls were mostly career diplomats with work or study experience in the USSR or party workers.

Keywords: *foreign mission, Kyiv, Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR.*

Перебування України у складі «радянської імперії» є специфічним періодом української дипломатичної історії, принципово відмінним за підходами до ведення зовнішньої політики та рівнем самостійності ухвалення рішень керівництвом УРСР від часу творення української дипломатичної служби в УНР та часу формування рівноправних двосторонніх відносин незалежної України з зарубіжними державами як міжнародного актора. Втрачене зі вступом УСРР до складу Союзу соціалістичних радянських республік у грудні 1922 р. право на самостійну зовнішньополітичну діяльність було відновлено відповідно до Закону «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат» від 1 лютого 1944 р. Ухвалення цього акта Верховної Радою СРСР зумовлювалося прагненням Голови РНК СРСР Й. Сталіна отримати можливість ширшого представництва у створюваній ООН шляхом входження до складу членів-засновників УРСР і БРСР¹. Проте радянське керівництво не мало намірів давати республікам реальні повноваження. Проявом дозволеної дипломатичної активності радянської України стало забезпечення новоствореним союзно-республіканським зовнішньополітичним відомством взаємодії з іноземними представництвами, які почали прибувати в Київ після завершення Другої світової війни.

Завдання цієї статті полягає у відтворенні на підставі виявленої в історичних джерелах інформації та реконструюванні процесу створення в Києві консульських установ соціалістичних країн у другій половині 1940-х – 1980-х рр., дослідженні їхніх завдань і функцій, особливостей взаємодії з радянською владою, з'ясуванні вимог до кандидатур очільників генеральних консульств та їхнього ставлення до країни, в якій довелося працювати.

Під час опрацювання досліджуваної проблеми враховано здобутки української і зарубіжної історіографії. Такі дослідження в УРСР набули розвитку в 1950-х рр., коли МЗС СРСР, а за ним і союзні республіки розпочали активну публікаційну діяльність, розглядаючи її як істотний внесок у пропаганду радянської «миролюбної зовнішньої політики»². Праці радянського часу за методологічними засадами, джерельною базою, ідеологічною заангажованістю принципово відмінні від досліджень пострадянської доби. Сучасні українські науковці досліджують дипломатичну діяльність більшовицького уряду УСРР, двосторонні відносини УСРР – УРСР, серед іншого звертаючи

увагу на питання організації іноземних дипломатичних представництв та діяльності зовнішньополітичного відомства УРСР. Іноземні дослідники вивчають діяльність представництв своєї держави, звертаючись у сегменті дипломатичної присутності цієї держави в Україні до українських архівів. Загалом у кількісному вимірі переважають праці, присвячені добі УНР/Українській Державі та міжвоєнному періоду, тоді як малодослідженими залишалися особливості функціонування генеральних консульств соціалістичних країн у Києві впродовж 1944–1991 рр. та персоналії їх очільників. Проекти утворення НКЗС УРСР 1944 р., його завдання та особливості існування на першому етапі досліджували Л. Гайдуков, В. Головченко, В. Гриневич, А. Дмитренко та ін.³. У працях цих науковців є згадки про створення іноземних представництв у Києві. Діяльність болгарських консульств в Одесі цього періоду досліджує О. Каковкіна⁴, різні аспекти діяльності, повсякденність побуту іноземних консулів в УРСР та особливості організації їх взаємодії з українськими державними органами відображені у працях Р. Агстнера (Австрійська Республіка)⁵, М. Дорнфельда та Е. Зеевальда (ФРН)⁶, І. Матяш⁷, Л. Ревякіної і Т. Добріянова (Болгарія)⁸, Т. Чисельського та В. Скура (Республіка Польща)⁹, причини нагляду за іноземними представниками висвітлюють у своїй праці через призму розтаєнених документів ГДА СБУ О. Бажан, В. Дмитрук¹⁰ та ін. Досліджувана проблема зберігає актуальність як з погляду ролі консульських установ у формуванні двосторонніх відносин України після відновлення державної незалежності з зарубіжними країнами, так і з точки зору апробації інструментарію культурної дипломатії.

Основу джерельної бази дослідження склали архівні документи, що зберігаються у фондах ЦДАГО України, ЦДКФФА України імені Г. Пшеничного, Держархіві Київської області, ГДА СБУ, ГДА МЗС України. Для розуміння особливостей взаємодії партійних органів з іноземними представництвами в 1944–1991 рр. важливі документи ЦДАГО України, зосереджені передусім у ф. 1 «Центральний Комітет Компартії України». Зокрема, в документах описів 23 і 25 зберігаються звіти та повідомлення ЦК КП(б)У та МЗС СРСР про діяльність консульств іноземних держав в УРСР; про культурні зв'язки із зарубіжними країнами; про перебування в Україні іноземних делегацій; зарубіжних представників (банкірів, науковців, діячів культури); роботу з іноземними туристами. Копії вихідних листів до ЦК КПРС, довідки ЦК, обкомів КПУ про встановлення та розвиток дружніх зв'язків, поріднення українських і зарубіжних міст; про розвиток співробітництва із соціалістичними країнами, участь у святкуванні річниць соціалістичних країн тощо. Особливість інформації, що міститься в партійних документах полягає в тому, що вона дублює відомості, які відклалися у фондах ГДА МЗС України, оскільки зовнішньополітичне відомство скеровувало до ЦК КПУ звіти й доповідні та аналітичні записки.

Цінне джерельне значення мають аудіовізуальні документи, що зберігаються у фондах ЦДККФА України. Зокрема у збірках телесюжетів, знятих Київською студією телебачення, збереглася інформація про участь іноземних консулів у заходах, що проводилися радянським і партійним керівництвом республіки, та в ініційованих генконсульствами подіях.

Окрема група джерел до вивчення історії іноземних представництв в Україні, що сформувалася через постійний нагляд за діяльністю іноземних представництв у радянській Україні з боку спецслужб, відклалися в Галузевому державному архіві СБУ¹¹. Наприклад, у ф. 16 «Доклады, представления и специальные сообщения органов госбезопасности в партийные и государственные органы» відклалися інформаційні повідомлення КДБ при Раді Міністрів УРСР до ЦК КПУ про позицію щодо вторгнення СРСР до ЧСР 1968 р. чехословацького генконсула Й. Горака та звернення П. Шелеста щодо його відкликання.

У ГДА МЗС України зберігаються нотне листування консульств з МЗС УРСР, списки співробітників консульств Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Німеччини, Румунії та інших соціалістичних країн, плани культурних заходів для іноземних представництв, записи бесід посадових осіб МЗС з іноземними консулами та інформації про зустрічі тощо¹². Важливу інформацію містять також фонди ГДА МЗС щодо персоналій консулів і співробітників консульських установ, проведення урочистих заходів у генеральних консульствах і зустрічі іноземних представників зі співробітниками МЗС УРСР, що дають підстави для відтворення процесу переговорів про підготовку приміщень для генконсульств, організацію охорони тощо, побутове забезпечення співробітників тощо. Ці та інші документальні комплекси, що зберігаються в українських та зарубіжних архівах і недостатньо залучені до наукового обігу, дають підстави для реконструкції діяльності іноземних представництв у Києві після завершення Другої світової війни.

Поява у столиці радянської України іноземних консульських установ у той час зумовлювалася геополітичними пріоритетами СРСР та прагненням лідерства серед держав антигітлерівської коаліції у межах системи міжнародних відносин, сформованої за результатами Ялтинської і Потсдамської конференцій (17 липня – 2 серпня 1945 р.). Попри викладені в «Декларації про звільнену Європу» та Заяві «Єдність в організації миру, як і у веденні війни» принципи політики держав-учасниць конференції щодо вирішення економічних та політичних проблем визволених європейських країн, ознакою майбутньої організації повоєнної системи міжнародних відносин стало двополюсне розмежування світу на соціалістичний (східний) і капіталістичний (західний) блоки¹³. На МЗС УРСР (реорганізований 15 березня 1946 р. з НКЗС УРСР) покладалася представницька та інформаційно-пропагандистська робота з іноземними представництвами, що запроваджувалася з урахуванням

політичного значення, яке надавав радянський уряд поглибленню всебічного співробітництва насамперед із соціалістичними країнами, відповідно до узгоджених з ЦК КПУ планів.

Створення в УРСР іноземних представництв у статусі генеральних консульств розпочалося у другій половині 1940-х рр. Першим відрядила свого представника до Києва Польща. Генеральний консул ПНР Александр Хлонд розповідав, що призначення в радянську республіку обрав свідомо, відмовившись від скерування до Лондона через бажання «працювати серед друзів, а не там, де будуть оточувати вороги»¹⁴. Він володів російською мовою і планував вивчити в Києві українську. Приватним мотивом вибору міста відрядження був стан здоров'я генконсула, через який кліматичні умови Києва йому імпонували більше. Межі консульського округу ГК ПНР охоплювали всю територію УРСР. У штатному розпису установи були ще дипломатичні посади віце-консула (обійняв Павел Влонський) і референта для взаємодії із пресою (обійняв Генріх Гордон). Офіційно діяльність генконсульства почалася 1948 р. у буд. № 29 на вул. К. Лібкнехта.

З відкриттям установи «робота з консульством Польщі» набула ключового значення в діяльності протокольно-консульського відділу НКЗС УРСР, який відповідав за взаємодію з іноземними представництвами і працював відповідно до положень та інструкцій із консульських питань, вироблених у МЗС СРСР. Основні завдання польського генконсульства відповідно до консульської угоди ПНР і СРСР полягали в розвитку торговельних, економічних, науково-технічних і культурних зв'язків ПНР з СРСР, в яких відносини в різних сферах з УРСР розглядалися лише в окреслених межах. Окремий напрям діяльності установи склав захист інтересів польських громадян. Взаємодію з державними органами республіки генконсульство здійснювало за посередництва протокольно-консульського відділу МЗС УРСР, який скеровував запити консульства до РАГС, архівного управління, ВВІР, міністерств, Ін'юрколегії, навчальних закладів. Консульство брало участь в організації повернення в Польщу культурних цінностей. У результаті численних консультацій і тривалого переговорного процесу до Варшави було передано бібліотеку уродженця Львова, польського літературознавця проф. Юліуша Клейнера – випускника й багатолітнього професора Львівського університету; картини пензля польського живописця і графіка, уродженця Тернополя, члена Краківської групи Станіслава Вітольда Осостовича та пам'ятник польського драматурга і почесного громадянина Львова, рідного діда Андрія Шептицького графа Александра Фредро авторства Леонарда Марконі, встановлений 1897 р. на Академічній площі у Львові¹⁵; пам'ятник королю Яну III Собеському¹⁶.

Після ротації 1950 року посаду генконсула ПНР у Києві обійняв Маріан Цеслік. Тоді активізувалася співпраця з пресою. Ці обов'язки продовжував виконувати Г. Гордон уже на посаді аташе. Зважаючи на те, що встановлювати

контакти із закладами культури іноземні представництва могли лише через Всесоюзне товариство культурних зв'язків з закордоном (далі – УТД), Г. Гордон пропонував надати в розпорядження заступника голови українського відділення УТД О. Полторацького (штатного співробітника НКВС СРСР) фотоматеріали про Польщу з метою публікації їх у журналі «Україна» та газеті «Радянське мистецтво» і просив організувати зустріч із головними редакторами цих видань та сприяти в отриманні інформації про тематику і статистичні відомості про доповіді, прочитані на периферії УРСР про Польщу. Необхідні відомості у відповідь на письмове прохання погодилося дати Українське товариство з поширення політичних і наукових знань¹⁷. Тим самим було зроблено перші кроки до співпраці. Не без залучення дипломатів підписувався також 1951 р. документ про встановлення статусу поріднених міст між Києвом і Краковом. Підписання таких угод мало засвідчити тісну співпрацю соціалістичних країн. В умовах нестійкої рівноваги світобудови, чіткого розмежування і протистояння країн соціалістичного й капіталістичного таборів СРСР використовував усі можливості й засоби для згуртування навколо себе соціалістичних країн.

У рік підписання Варшавського договору (1955), який оформив створення військового союзу – Організації Варшавського договору з провідною роллю в ньому СРСР і остаточно закріпив біполярність світу, генконсульство ПНР очолила жінка. Ванда Гелена Міхалевська закінчила юридичний факультет Білоруського державного університету, була секретарем комсомольського осередку в Барановичах, перебувала в ув'язненні в Білостоку в 1928 – 1936 рр., під час Другої світової війни працювала в Союзі польських патріотів у Оренбурзі. Дипломатична кар'єра В. Міхалевської розпочалася 1944 р., після її повернення до Варшави і вступу до Польської робітничої партії. Упродовж 1946 – 1953 рр. вона служила на посаді першого секретаря в Посольстві ПНР в СРСР, у комітеті з культурного співробітництва з зарубіжними країнами¹⁸. Стримана і професійна В. Міхалевська протрималася на посаді понад 10 років, засвідчуючи прихильність ПНР до СРСР.

Однак наполегливі прагнення СРСР до лідерства спричинили помилки в зовнішній політиці, які завдали шкоди іміджу радянської держави. Втручання в розв'язання суспільно-політичної кризи в ПНР, кульмінаційні події якої припали на жовтень 1956 р., та придушення Угорської революції, що розпочалася 23 жовтня 1956 р., похитнули довіру союзників до держави-переможниці. Відтак СРСР виправляв ситуацію засобами «м'якої сили». 30 жовтня 1956 р. радянський уряд ухвалив декларацію «Про основи розвитку і подальшого зміцнення дружби і співробітництва між Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами», визнаючи їхню національну суверенність. Для забезпечення міжкультурного обміну було запропоновано взаємне проведення Днів культури СРСР із соціалістичними країнами. В контексті

загальносоюзних свят планувалося проведення Днів культури на рівні республік. Підготовка таких заходів покладалася на Міністерство культури УРСР, УТД. У межах своєї компетенції долучалося також Міністерство закордонних справ УРСР.

У цей час було відкрито друге іноземне представництво в Києві – Генеральне консульство Чехословацької Республіки. Його очолив Рудольф Шміц. Генконсул мав досить молодий вік (йому виповнилося 30 років), але вже встиг попрацювати в секретаріаті Всесвітньої федерації демократичної молоді (в Угорщині) та завідував сектором економічних зв'язків радянського відділу МЗС Чехословацької Республіки¹⁹. В перші місяці своєї роботи Р. Шміц сприяв створенню Українського відділення радянсько-чехословацької дружби, а 12 грудня 1958 р. влаштував прийняття з нагоди 15-річчя підписання Договору про дружбу, взаємну допомогу і повоєнне співробітництво СРСР і Чехословаччини. З промовами на урочистостях виступили генконсул і перший заступник Голови РМ УРСР М. Гречуха²⁰, апелюючи насамперед до формальної сторони питання й наголошуючи на значенні цього акта як першого союзного договору, без обговорення долі Підкарпатської України. Відтоді офіційні прийняття до цієї дати в чехословацькому генконсульстві стали обов'язковим пунктом планів його діяльності.

Велику увагу генконсул приділяв розвитку культурного співробітництва. Кілька масштабних акцій у цій сфері він організував 1960 р. – знакового для країни завдяки ухваленню 11 липня нової Конституції Чехословацької Республіки, в якій проголошувалося створення основ соціалізму, й відповідній зміні офіційної її назви на Чехословацька Соціалістична Республіка²¹. У серпні у Першотравневому парку відбувся виступ Центрального військового оркестру ЧСР, у вересні відкрилася виставка «Чехословаччина 1960 року» за участі А. Підгорного та В. Щербицького. На початку 1962 р. Р. Шміц організував літературний вечір, присвячений Б. Немцовой.

У вересні 1962 р. після ротації його змінив Йозеф Горак, віце-консулом став Ярослав Доубрава. Кар'єрний дипломат, Й. Горак продовжив розпочату попередником активну діяльність у сфері культурного співробітництва: проводив урочисті збори з нагоди роковин Договору про дружбу, взаємну допомогу і повоєнне співробітництво між СРСР і ЧСР, започаткував проведення Місячника чехословацько-радянської дружби, провів виставку Чехословацького національного об'єднання по імпорту і експорту «Будімпорт» у Будинку культури Київського заводу верстатів-автоматів ім. М. Горького та промислових швейних машин «Інвеста» в клубі Київської швейної фірми «Україна», вручав пам'ятні медалі, випущені урядом Чехословаччини, групі українських партизанів – учасників Словацького народного повстання – на честь річниці повстання.

Не менш ефективно в цьому напрямку працювало генконсульство ПНР. Замість «зборів трудящих» на відзначення спільних із СРСР пам'ятних дат В. Михалєвська організувала фестивалі польських фільмів, виставки творів польських художників XVII-XIX ст., зустрічі українських читачів із польськими письменниками, відкрила бюст видатному польському поету Ю. Словацькому в Кременці на Тернопільщині, де він народився, та меморіальну дошку В. Василевської в Києві, провела виставки польських ліків, вручила польські урядові нагороди групі колишніх українських партизанів та провела мітинг із нагоди вшанування польських солдатів, що загинули під час звільнення Києва в ході Другої світової війни.

Після завершення кількох каденцій В. Михалєвську змінив Штепан Стец. Посаду віце-консула обійняв Ян Коцелінський, аташе – Тадеуш Вуйцик. Новий генконсул повернувся до практики проведення урочистих зборів представників громадськості. Такий захід із нагоди 22-х роковин Польської Народної Республіки та 1000-ліття Польської держави відбувся особливо урочисто за участі міністра закордонних справ УРСР Д. Білоколоса, інших членів уряду, відомих письменників, митців, науковців. Напередодні заходу відбулася в УТД прес-конференція, під час якої виступили голова правління Українського відділення Товариства радянсько-польської дружби М. Скачко та Ш. Стец.

У жовтні 1966 р. у Києві відкрилася Декада польської книги, а у книгарні «Дружба» на Хрещатику відбувалася книжкова виставка, у відкритті якої взяв участь генконсул, представники Українського товариства дружби та культурного зв'язку з зарубіжними країнами, офіційні особи УРСР. Для участі в ній прибули директор Державного наукового видавництва ПНР Кароль Курилюк і письменник та публіцист Леслав Бартельський²². Гості представили виставку також у Вінниці і Львові, побували у Спілці письменників УРСР, середніх школах Києва, відвідали місто Кременець, колгосп імені Олександра Суворова Тульчинського району, де від імені Головного управління Товариства польсько-радянської дружби вручили місцевим відділенням медалі «1000 років Польської держави»²³. В поїздках польську делегацію супроводжував аташе Т. Вуйцик. Розвитку співпраці у сфері культури і освіти сприяли запроваджені 1967 р. зв'язки між міністерствами освіти УРСР і ПНР. Тоді Київський педінститут почав приймати щорічно 20 учителів української мови польських шкіл на курси підвищення кваліфікації, а книгарня «Дружба» стала традиційним місцем проведення книжкових виставок зарубіжних країн.

29 листопада 1966 р. у Києві відкрилося Генеральне консульство НДР²⁴. Його очолила Ірмгард Зіккерт²⁵, донька німецького комуніста, учасника Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр., випускниця Московського державного інституту іноземних мов. Вона проживала в СРСР від 1933 р., куди

емігрувала з приходом до влади нацистів. Переживши Другу світову війну в евакуації у Караганді, 1947 р. І. Зіккерт повернулася до НДР. Отримала другу освіту в Лейпцігському університеті, де вивчала суспільні науки, а 1951 р. розпочала дипломатичну кар'єру. Очолювала відділи преси, зарубіжної пропаганди в МЗС НДР, працювала в посольствах НДР у Чехословаччині та Китаї на посадах прес-аташе і другого секретаря. На посаду генерального консула в Києві отримала призначення з посади заступника керівника відділу Далекого Сходу МЗС НДР.

Консульський округ очолюваного І. Зіккерт генконсульства формально складався лише з Києва, однак на установу покладалося завдання розвитку українсько-німецьких відносин. Завершення в той час організаційного оформлення міжнародного руху поріднених міст дало підстави для запровадження нових форм співпраці міст-побратимів Києва і Лейпцига. В Києві з'явилися Лейпцігська вулиця, кінотеатр «Лейпциг». У Лейпцигу було створено Дім дружби, де почали працювали гуртки з вивчення російської (не української!) мови, кабінети дружби створювалися на великих підприємствах, у кооперативах та установах. Там відбувалися зустрічі німецьких і «радянських» громадян, проводилися заняття з вивчення російської мови, «радянської» культури. На тому етапі навіть в адресному побратимстві Україна ховалася за радянською ширмою. 1967 року задля розвитку контактів між містами-побратимами у сфері культури, науки, освіти за активної участі генконсульства НДР розпочався щорічний обмін «потягами дружби» та взаємне проведення Днів Києва в Лейпцигу і Днів Лейпцига в Києві. Учасники «потягів дружби» оглядали історичні пам'ятки, брали участь у вечорах дружби, відвідували споріднені підприємства, німецькі діти в літній період виїздили в українські піонерські табори²⁶. Позитив цієї ініціативи полягав попри ідеологічне забарвлення в залученні іноземних туристів до відвідання українських міст.

Консульські установи долучалися до організації візитів в українські міста урядових делегацій своїх країн, груп та окремих спеціалістів у галузі промисловості та сільського господарства, спортивних колективів, діячів культури та науки. Й. Горак у травні 1967 р. провів на площі біля Верховної Ради УРСР мітинг із нагоди прибуття до Києва мотоциклістів-учасників естафети Радянський Союз – Чехословаччина, присвяченої 22-м роковинам звільнення Чехословаччини від нацистів, а Ш. Стец – у кінотеатрі «Київ» Фестиваль польських фільмів із прем'єрним показом фільму «Вестерплатте».

Культурні заходи радянське керівництво використовувало як «димову завісу» для своїх утручань у внутрішню політику соціалістичних країн. Таким прикриттям «допомоги» СРСР у придушенні Празької весни в серпні 1968 р., засудженому Радою Безпеки ООН, стали організовані того року

різноманітні заходи радянсько-чехословацької дружби: Дні культури УРСР у Чехословаччині та Дні Чехословацької культури і мистецтва в УРСР у 1968 – 1969 рр.²⁷. Водночас спецслужби ретельно відстежували реакцію українців на закордонні події.

У лютому 1968 р. об'єктом уваги КДБ став генконсул ЧССР Й. Горак. Під час подорожі експресом «Москва-Прага» він розпочав «недипломатичну розмову» з провідниками вагону, критикував перемогу радянської хокейної збірної на Олімпійських іграх у Греноблі, доводив, що чехословацька команда сильніша за радянську, сварив радянський лад, про що провідники одразу повідомили за відповідною адресою²⁸. Через деякий час дипломат відчув, що за ним стежать, і звернувся до МЗС УРСР. Отримавши кілька подібних заяв, заступник міністра М. Полянничко змушений був реагувати. На звернення КБД дало лаконічну відповідь: «В связи с изложенным докладываем, что никакой оперативной работы в отношении Консульства ЧСР в Киеве КГБ при СМ УССР не проводит»²⁹. Проте невдовзі перший секретар ЦК КПУ П. Шелест ініціював його відкликання. До призначення нового генконсула установою керував віце-консул Ярослав Доубрава.

Інструментом розширення культурного й економічного співробітництва залишалися виставки, що готувалися і відкривалися за участі консульських установ. У Павільйоні на ВДНГ УРСР експонувалася виставка «Elektrim», експонатами якої були польські електричні прилади. А в книгарні «Дружба» відбулася вже традиційна «Декада з розповсюдження польської книги». Ш. Стец відкрив декаду і взяв участь у церемонії підписання протоколу про передання Міністерству культури і мистецтв ПНР польських видань 1814–1839 рр. як дарунок українського народу. Під час декади відбувалися зустрічі книголюбів, українських письменників, працівників книжкової торгівлі з польськими письменниками. Того ж року було започатковано проведення Декади книги ЧССР. Відкрили захід заступник голови Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР Г. Шаблій, письменник В. Петльований та віце-консул Генерального консульства ЧССР у Києві Я. Доубрава.

До кінця 1960-х рр. у Києві відкрилося четверте генконсульство. 18 квітня 1969 р. усі київські газети й урядова будапештська газета «Népszabadság» вмістили повідомлення про відкриття Генерального консульства Угорської Народної Республіки³⁰. Його очолив Вілмош Кочиш, посаду консула обійняв Йожеф Уграї, віце-консула – Іштван Леваї. Як стверджував згодом Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Україні в 2014 – 2019 рр. Ерньо Кешкенй, важливим чинником для угорського уряду в УРСР була географічна близькість та її стратегічне значення для імпорту енергії Угорщини, економічний потенціал республіки та проживання на українській території великої кількості етнічних угорців³¹.

Збільшення кількості іноземних представництв у Києві потребувало відповідного реагування з боку українського уряду. 15 жовтня 1969 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про поліпшення обслуговування генеральних консульств соціалістичних країн, акредитованих у м. Києві», відповідно до якої передбачалося будівництво 5 садиб і житлового будинку на 45 квартир для співробітників генконсульств соціалістичних країн³².

До пріоритетних напрямів діяльності угорської консульської установи поспіль із захистом інтересів своїх громадян, сприянням їм у з'ясуванні інформації про родичів, отриманні дозволу на відвідання могил родичів було віднесено налагодження торговельно-економічних відносин з Українською РСР. Зокрема генконсульство опікувалася питаннями роботи в м. Ізмаїлі угорського судноплавного агентства «Махарт» – судновласника, експедитора вантажів, брокера та експедитора іноземних судів у портах Угорщини, сприяло тіснішій співпраці між українським міністерством та угорською фірмою «Могюрт», організації постачання обладнання для ремонту автобусів марки «Ікарус» на Дніпродзержинський автомобільно-ремонтний завод та обміну спеціалістами в галузі ремонту автобусів³³.

У напрямку поглиблення економічних відносин працювали інші генконсульства. Генеральне консульство ЧССР здійснювало нагляд за будівництвом заводу білкової ковбаси «Білокозин» у м. Прилуки Чернігівської області. З цієї метою співробітниця генконсульства В. Микулашкова систематично виїжджала на місце будівництва³⁴. Генконсульство ПНР задля мотивації українських інженерів та робітників, що брали участь у спільних проєктах, ініціювало нагородження їх польськими державними нагородами.

1969 року за участі генконсульства відбулися взаємні Дні культури і Дні міст з ЧСР. Під час Днів Чехословацької культури і мистецтва в УРСР 23 вересня – 6 жовтня 1969 р. у Києві, Харкові, Донецьку, Луганську, Львові, Запоріжжі, Кіровограді, Сімферополі гастролювали провідні чехословацькі колективи (Опери Словацького національного театру, Чехословацького державного ансамблю пісні і танцю, Музичного духового ансамблю з м. Праги «Чеські музики», Дитячого лялькового театру дядька Єдлічка та ін.); експонувалися виставки живопису, графіки і скульптури словацької художньої групи «Живот» у приміщенні Харківського художнього музею, Чехословацького декоративно-прикладного мистецтва у приміщенні Київського музею західного і східного мистецтва, чехословацької графіки у приміщенні Київського музею російського мистецтва; експонувалися фотовиставки «Чехословацьчина», «Чехословацький фольклор», «Прага», «Національний театр у Празі», «Гірські сарни у Татрах», «Чехословацький цирк», «Мостецький край», книжкові виставки, відбувся фестиваль художніх, науково-популярних і документальних фільмів, який знайомив українських глядачів із роботами чехословацьких кінематографістів. Новаціями в організації цієї

масштабної культурної події стали проведення напередодні відкриття прес-конференції делегації та урядового прийняття на 500 осіб, а родзинкою – презентація чеської і словацькою кухні. Відтоді організатори намагалися продемонструвати свою «родзинку» у програмі заходів.

Активізацію співробітництва соціалістичних країн передбачала ухвалена в Бухаресті у липні 1971 р. XXV сесією РЕВ Комплексна програма розвитку і дальшого поглиблення соціалістичної економічної інтеграції³⁵. Заходи, зафіксовані в програмі, розраховувалися на поетапну реалізацію впродовж 15–20 років. Оскільки розвиток економічних відносин у багатьох позиціях залежав від Української РСР, союзне керівництво продовжувало розширення консульського корпусу в її столиці. В другій половині 1971 р. у Києві відкрилися генконсульства Народної Республіки Болгарія, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія та Соціалістичної Республіки Румунія.

Найбільшим за штатною кількістю дипломатів (7 осіб) було Генеральне консульство НРБ³⁶. Нову болгарську консульську установу очолив Кристю Євтимов. Він мав правничу освіту – закінчив Софійський університет Св. Климента Охридського. Дуаеном консульського корпусу в Києві став генконсул Румунії Александру Унгур.

Посилення уваги генконсульств до економічних питань вимагала реалізація Комплексної програми розвитку і дальшого поглиблення соціалістичної економічної інтеграції та початок 1975 р. будівництва газогону «Союз» (Оренбург – Західний кордон СРСР) за участі СРСР, Болгарії, НДР, Угорщини, Польщі та Чехословаччини. З Оренбурзького газоконденсатного родовища газ мав транспортуватися через територію УРСР у Центральну та Західну Європу. Кожна країна надавала свої бригади будівельників газопроводу, опікуватися якими мали відповідні консульські установи. В середині 1970-х рр. на розвиток руху поріднених міст між Краковом і Києвом почав курсувати «потяг дружби». Його учасниками були передовики виробництва, робітники та інженерно-технічні працівники промислових підприємств Кракова, які змагалися і співпрацювали з підприємствами Києва.

Упродовж 1974 – 1975 років змінилися керівники генконсульств НДР, ПНР, ЧССР і СФРЮ. Після багаторічного керування генконсульством НДР І. Зіккерт передала посаду Рудольфу Рошеру, польську консульську установу очолив Леон Томашевський, чехословацьку – Богуміл Поспішил, югославську – Славомир Алексич.

Генконсул СФРЮ наголошував, що головна мета, заради якої він прибув у Київ, полягає у зміцненні співробітництва, розширенні економічних, науково-технічних і культурних зв'язків між СФРЮ і СРСР³⁷, розпочав пошуки можливостей встановлення прямих торгово-економічних зв'язків між югославськими фірмами і УРСР. Однак як представник позаблокової

держави він неодноразово залишався осторонь узгоджених у консульському корпусі думок. У дискусіях про радянську централізовану систему управління народним господарством та доцільність проведення міжнародних соціалістичних змагань С. Алексичу, котрий намагався довести переваги югославської системи «самоуправління», опонували Генконсули НРБ, НДР і ЧССР. Проте у середовищі дипломатичного корпусу представник Югославії, яка ще з кінця 1949 р. відійшла від радянських форм і методів господарювання, спричинивши загострення міжнародних відносин на Балканах³⁸, не роздмухував ці дискусії до небезпечного рівня.

Представляючи 14 жовтня 1977 р. у ЦК КПУ нових консулів С. Стойчича і В. Блажевски, він наголосив, що зв'язки між партіями і країнами розвиваються добре, на засадах, закладених візитом у СФРЮ Л. Брежнєва і в СРСР – Й. Броза Тіто. Завдання генконсульства С. Алексич вбачав у організації якнайшвидшого підписання між Українською РСР та Республікою Хорватією договору про співпрацю в економічній, науковій і культурній сферах. З великим успіхом у Києві пройшла югославська фотовиставка, було узгоджено терміни і розпочалася підготовка великої виставки товарів народного споживання Югославії, розпочалася підготовка до проведення Днів культури України в Хорватії.

Новий генконсул ЧСР стикнувся з труднощами в роботі через серйозний брак кадрів, зумовлений не лише несвоєчасною їх заміною, а й відсутністю досвідчених і кваліфікованих працівників. Чехословацьке керівництво розглядало своє генконсульство в Києві як «випробувальний» майданчик для молодих дипломатів перед призначенням до капіталістичних країн. Недосвідчених працівників вважалося досить небезпечно посилати на роботу у західні країни. Тому для набуття дипломатичного і політичного досвіду їх спочатку скеровували в соціалістичні країни³⁹. В штаті генконсульства було лише чотири дипломати, тому Б. Поспішилу доводилося звикати до праці «практично наодинці»⁴⁰. Однак він намагався працювати активно та брати участь у всіх культурних заходах. 27 серпня 1976 р. він провів прийняття в генконсульстві з нагоди 32-річчя Словацького національного повстання із запрошенням представників державних органів, консульського корпусу, громадських діячів. Очільники генконсульств використовували дипломатичні прийняття для з'ясування поточних питань своєї роботи. Під час зустрічі в генконсульстві ЧСР К. Євтимов неофіційно обговорив із завідувачем протокольного відділу МЗС В. Осначем питання про можливість погодження з В. Щербицьким відзначення 65-річчя Тодора Живкова та організаційні питання прийняття з нагоди річчя соціалістичної революції у Болгарії, яке він планував провести у вересні⁴¹. Разом із Головою Уряду Словаччини Ю. Ганусом Б. Поспішил взяв участь в урочистому відкритті 26 жовтня в залі клубу Управління справами Ради Міністрів УРСР Днів

чехословацької економіки і техніки, організованих Чехословацькою торговою палатою за сприяння торгово-промислових палат СРСР і УРСР⁴². Новацією заходів, що тривали з 27 жовтня по 4 листопада 1976 р., стали виступи експертів – провідних спеціалістів ЧСР – перед українськими колегами з доповідями про досягнення ряду галузей народного господарства ЧСР.

Проведення днів науки і техніки, днів поріднених міст, днів культури зарубіжних країн у другій половині 1970-х рр. усталилося як форма культурного співробітництва. Такі заходи зазвичай відкривалися урочисто, в них брали участь зарубіжні делегації, у межах проведення заходів вручалися нагороди. Традицію нагородження активістів німецько-радянської дружби продовжувало Генеральне консульство НДР. У жовтні 1976 р. у приміщенні генконсульства відбулося вручення нагород уряду НДР і Товариства німецько-радянської дружби групі громадян СРСР⁴³. Орден «Прапор Праці» першого ступеня вручений віце-президентові АН УРСР, директорові Інституту кібернетики АН УРСР академікові В. Глушкову, заступнику директора цього інституту Г. Доброву, завідувачу лабораторії прогнозування Л. Смирнову. Вони були удостоєні нагороди за внесок у співробітництво спеціалістів СРСР і НДР у розробленні прогнозу розвитку технічних засобів електронних інформаційних систем.

З важливіших питань основної діяльності генконсули мали можливість контактувати з міністром закордонних справ, поточні питання вирішувалися у відповідних відділах міністерства та ЦК КПУ. Для поліпшення обслуговування іноземних дипломатів за рішенням Київського міськвиконкому було відкрито спеціальний промтоварний і овочевий магазини, організовано продаж продуктів харчування за замовленнями, виділено стоянку для автомобілів, завершувалася підготовка приміщення для продуктового магазину.

ЦК КПУ систематично проводив для консульського корпусу ідеологічні заходи. Генконсули позаблокових країн намагалися уникати участі в таких імпрезах. За негласним принципом «участі в події других осіб» вони скеровували туди своїх співробітників. У бесіді 18 лютого 1976 р. завідувача відділу організаційно-партійної роботи ЦК КПУ Г.К. Крючкова з генконсулами про підсумки XXV з'їзду КПУ і обласних партійних конференцій не брали участі за офіційною версією «через хворобу» генконсул ЧСР Б. Посішил і СФРЮ С. Алексич. Їхні установи представляли віце-консул ЧСР Я. Приганц та консул СФРЮ Р. Пайкович. Натомість генконсул НДР Р. Рошер прибув на зустріч разом із консулом В. Вінтруффом, генконсульства НРБ, ПНР, УНР і СРР були представлені на рівні перших осіб: К. Євтимова, Л. Томашевського, Л. Ваца, А. Унгура⁴⁴.

Після чергової ротації у Генеральному консульстві ЧСР установу очолив Олдржих Могельський. Він раніше працював помічником члена Президії ЦК КПЧ В. Біляка, мав досвід дипломатичної роботи в Посольстві ЧССР в Угорщині і в апараті МЗС ЧССР. На посаду консула прибув Міхал Колбаса, який

до призначення п'ять років працював у апараті КЦ Компартії ЧСР. До обов'язків нового консула належала співпраця з громадськими організаціями та об'єднаннями УРСР: Укрпрофрадою, УТД, Комітетом молодіжних організацій тощо⁴⁵. Приїзд призначеного на посаду заступника генконсула співробітника МЗС ЧССР Палечека затримувався через його хворобу. На нього планувалося покласти всю консульську роботу. Відтак О. Могельському доводилося організовувати роботу установи в умовах обмеженої кількості штатних дипломатів. Для досягнення більшої її оперативності він запровадив 30-денний термін розгляду листів і заяв громадян, що надходили до генконсульства⁴⁶.

У першій половині 1978 року відбулися ротації генконсулів ПНР і УНР. Генконсул ПНР Леон Томашевський повернувся до Варшави на посаду в центральному апараті МЗС ПНР. Новим очільником консульської установи став член ПОРП Владислав Новак⁴⁷. Він мав великий досвід партійної і молодіжної роботи: під час навчання у Варшавському університеті 1958 р. був обраний головою окружної ради студентів Варшави, 1961 р. став секретарем Всепольського союзу студентів. По закінченні навчання В. Новак працював старшим інструктором Варшавського міського комітету ПОРП Варшава-Жолібок, 1972 р. – завідувачем сектору соціалістичних країн Міжнародного відділу ЦК ПОРП, неодноразово відвідував СРСР, був у Києві, разом з урядовою делегацією брав участь у XXV з'їзді КПРС⁴⁸. На початку вересня 1978 р. новий генконсул прибув до Києва⁴⁹.

Передав свої повноваження і генконсул УНР Ласло Ваци, повернувшись до Будапешта на посаду заступника завідувача радянського відділу МЗС УНР. Його змінив кар'єрний дипломат Дьєрдь Макларі. В 1959–1963 рр. він перебував на дипломатичній службі в Белграді, в 1968–1973 рр. – у Москві, де відповідав за зв'язки з громадськими організаціями СРСР. З 1976 р. працював заступником завідувача першого територіального відділу МЗС УНР⁵⁰. За його керівництва співробітники генконсульства продовжили участь у підготовці зустрічей українських і угорських експертів із питань розроблення напрямів співпраці між міністерствами, відомствами, установами і організаціями УРСР і УНР. Як стверджував Д. Макларі згодом, у Києві всюди і завжди він відчував любов і товариське ставлення, тому хотів відповісти на них своєю діяльністю⁵¹. Важливим напрямом діяльності консульської установи новий генконсул вважав економічну сферу, вбачаючи конкретний її сегмент у спорудженні газогону «Союз» (Оренбург – Західний кордон СРСР). Участь у ньому угорських робітників разом із радянськими людьми видавалася йому доброю політичною школою, яка відіграла особливу роль у вихованні в душі пролетарського інтернаціоналізму молодих робітників, оскільки на цій будові працювала переважно молодь. Крім того, угорські спеціалісти розпочали спорудження двох великих птахокомбінатів у Київській і Запорізькій областях.

У другій половині 1970-х рр. генконсульства активно долучалися до організації культурних заходів. Нові форми в цій сфері пропонувало зокрема генконсульство Болгарії. У межах Днів болгарської культури в СРСР у травні 1978 р. за участі генконсула НРБ М. Минкова в Музеї західного і східного мистецтва було відкрито виставку «Болгарська прикладна графіка-78», що знайомила з творчістю болгарських художників у галузі плаката, реклами, графічного дизайну. 30-річчю Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між СРСР і НРБ було присвячено наукову сесію, організовану Комісією істориків СРСР – НРБ⁵².

За сприяння генконсульства ЧСР у червні 1978 р. яскраво відзначалися Дні Братислави в Києві. Напередодні їх відкриття «Правда України» опублікувала спеціально написану для цієї газети статтю першого секретаря Братиславського міського компартії Словаччини Гейзи Шлапки «Знакомьтесь: Братислава»⁵³, в якій наголошувалося на нерозривній дружбі з СРСР та Братислави з містом-побратимом Києвом. Урочисте відкриття відбулося в залі Київського театру опери і балету імені Т.Г. Шевченка, родзинкою якого стала прем'єра пісні Мілана Новака на слова Павела Койша «Киев, прими Открытое сердце Братиславы». Концерт транслювався по телебаченню⁵⁴. Впродовж культурної акції у Києві діяли виставки «Столиця Словаччини Братислава – місто-побратим столиці УРСР Києва» та «Годы борьбы и побед в словацком изобразительном искусстве», відбувся тиждень фільмів кіностудії «Колиба», виступали художні колективи.

Активно працювало у сфері розвитку культурного співробітництва Генконсульство ПНР. Його зусиллями було організовано гастролі у квітні 1979 р. у палаці культури «Україна» Державного ансамблю народної пісні і танцю «Шльонськ»⁵⁵, відзначеного Золотою медаллю Всесвітньої Ради Миру за заслуги у справі зближення народів і зміцнення миру. В чотирьох кінотеатрах пройшов тиждень польського кіно. 17 червня відбувся концерт у палаці «Україна».

Нові зміни у складі консульського корпусу відбулися у вересні – жовтні 1979 р. Завершив каденцію дуаен консульського корпусу Александру Унгур, передавши свою почесну місію Генконсулу ЧСР О. Могельському. Того року Генконсульство НДР очолив Зігфрід Хьольдке⁵⁶. Виходець із робітничої родини, член СЕПГ з 1947 р., він мав профільну освіту і був кар'єрним дипломатом: працював з 1952 р. у МЗС НДР, посольствах НДР у ЧСР і СФРЮ, Постійному представництві НДР у ФРН⁵⁷. У 1972–1974 рр. З. Хьольдке навчався в Дипломатичній академії СРСР, призначення генконсулом у Києві отримав із посади завідувача відділом друку МЗС НДР.

8 квітня 1982 р. МЗС СРСР підтвердило згоду на призначення генконсулом МНР у Києві партійного діяча Білегтійна Банзрагча⁵⁸. Генконсул народився в сім'ї скотаря, був педагогом за освітою (за фахом не працював) і

зовсім не мав досвіду дипломатичної роботи. Він розпочав трудову діяльність із посади співробітника Державної бібліотеки при Академії наук МНР. 1951 року вступив до Монгольського державного університету і став членом МНРП. Після закінчення навчання присвятив себе партійній роботі: працював в апараті ЦК МНРП (1955–1956 рр.), завідував відділом в Улан-Баторському міському комітеті МНРП (1957–1959) і очолював там міський комітет Ревсомолу, в 196–1963 рр. перебував на навчанні в СРСР. Потому був першим секретарем Південно-Гобійського і Селенгинського аймачних комітетів МНРП. Від 1970 р. аж до призначення Б. Банзрагч очолював відділ у Міністерстві громадської безпеки МНР⁵⁹. Своїм завданням генконсул вважав налагодження торговельно-економічних зв'язків і розширення співробітництва МНР та УРСР у галузі освіти й науки. Як кандидат у члени ЦК Монгольської народно-революційної партії Б. Банзрагч використовував свою консульську каденцію для поглиблення монгольсько-радянських міжпартійних зв'язків. Він систематично бував у ЦК КПУ, а також брав участь у заходах для консульського корпусу, що їх проводили МЗС УРСР і ЦК КПУ, співпрацював із товариством радянсько-монгольської дружби. Консульськими питаннями, зокрема захистом інтересів монгольських студентів, які навчалися у вишах УРСР, та реєстрацією шлюбів монгольських громадян із громадянами СРСР і третіх країн, що проживали на території СРСР, займався консул Борин Тулгатого⁶⁰.

У вересні 1982 р. залишив Київ дуаен консульського корпусу. О. Могельського змінив на посаді генконсула ЧСР у Києві Юрай Варголік⁶¹. До його консульського округу входили окрім УРСР, Молдавська РСР. Ю. Варголік не був кар'єрним дипломатом і не мав досвіду дипломатичної роботи. Він приїхав до Києва після стажування в МЗС ЧСР 30 вересня 1982 р. і розпочав свою діяльність зі знайомства з посадовцями, що належали до сфери інтересів консульської установи, і візитів до партійних та державних органів. За перші пів року роботи генконсул побував у низці відділів ЦК КПУ, відвідав 17 міністерств і відомств, 6 областей республіки, мав бесіди в Уккрадпрофі, ЦК ЛКСМ УРСР, Академії наук УРСР, семи її інститутах⁶². Головну увагу Ю. Варголік, на відміну від свого попередника, зосередив на вивченні досвіду організаційно-партійної та ідейно-виховної роботи КПРС, діяльності партії щодо розвитку народного господарства. Його особливо цікавили питання прискорення науково-технічного прогресу, зміцнення зв'язків науки з виробництвом, удосконалення господарського механізму. Генконсул вважав одним із головних своїх завдань активне сприяння інтеграції економіки ЧСР і СРСР, об'єднання наукових сил. На його думку, багато можливостей недостатньо використовувалися, зокрема щодо зв'язків підприємств і наукових установ УРСР і ЧСР. Він пропонував активніше налагоджувати взаємну інформацію, розширяти ділові контакти на різних

рівнях, зокрема по лінії місцевих партійних організацій⁶³. З цією метою пробував запровадити в генконсульстві регулярні зустрічі керівників міністерств і відомств, громадських організацій, наукових та інших установ, преси, співробітників відділу ЦК КПУ.

У першій половині 1983 р. у Києві працювали консульські установи восьми соціалістичних країн: Болгарії, Німеччини, Монголії, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Югославії. Генеральне консульство Угорщини очолив у цей час кар'єрний дипломат Іштван Монорі. Випускник Інституту культурних відносин у Ленінграді, у своїй дипломатичній діяльності він спеціалізувався у східному напрямку: працював у Посольстві УНР в СРСР, у центральному апараті МЗС Угорщини. З 1975 року очолював відділ планування та аналізу зовнішньої політики. Новопризначений генконсул мав дипломатичний ранг посла і повноважного міністра. Його повноваження поширювалися на УРСР і Молдавську РСР. За відгуками відомого українського дипломата Д. І. Ткача, це був «професіонал високого гатунку та просто гарна людина», він «зробив дуже багато для становлення українсько-угорських стосунків»⁶⁴.

Як офіційні представництва своїх держав, генконсульства ухвалювали рішення про видавання віз, в'їзд до країни, реєстрацію актів громадянського стану. Зокрема генконсульство НРБ 1983 р. з консульських питань прийняло понад 4,5 тис. відвідувачів, а генконсульство ПНР лише в період зимових канікул обслуговувало до 1,5 тис. іноземних студентів із питань отримання транзитних віз⁶⁵. На консульство ПНР припадало 80% всіх витребуваних іноземними консульствами документів. Деякі генконсульства зверталися до МЗС УРСР з питань шлюбу між іноземцями та радянськими громадянами. До всіх генконсульств МЗС УРСР скеровувало списки їхніх громадян, які порушили режим перебування іноземців у СРСР. Генконсульство СРР у відповідь повідомило, що румунська влада, отримавши відомості про порушення своїми громадянами режиму перебування за кордоном, позбавляла їх права на виїзд із СРР на 2-3 роки⁶⁶. Генконсульства ПНР і МНР висловили думку, що компетентні органи УРСР ставляться до порушників-іноземців недостатньо суворо і запропонували застосовувати до них повною мірою заходи, передбачені радянським законодавством.

Позитивним прикладом взаємодії генконсульств із консульським відділом МЗС УРСР стало досягнення домовленості з генконсульством НДР про запровадження чергування співробітників ВВІР у вихідні дні з метою надання термінової допомоги туристам, які загубили паспорти⁶⁷. Завдяки таким змінам у графіку роботи відповідних органів у разі втрати документів одним із членів туристичної групи вся група не змушена була затримуватися в Києві, очікуючи оформлення документів.

Генконсульства Угорщини, МНР, НРБ, Куби, ПНР активно займалися організацією візитів до УРСР партійно-державних і урядових делегацій, послів і окремих офіційних осіб. За рік республіку відвідали 8 партійно-радянських і урядових делегацій, 8 міністрів і послів зарубіжних країн, 379 зарубіжних журналістів⁶⁸. Через посередництво зовнішньополітичного відомства організовувалися зустрічі генконсулів у Президії Верховної Ради УРСР і Ради Міністрів УРСР, з керівниками міністерств і відомств; поїздки територією республіки; здійснювалося проведення протокольних заходів з нагоди національних свят та знаменних дат, покладання вінків до пам'ятників тощо. Поїздки співробітників генконсульств зумовлювалися питаннями реалізації торговельно-економічних угод, навчання іноземних студентів, участі робітників соцкраїн у будівництві об'єктів народного господарства. Найбільше візитів упродовж 1983 р. відбулося до Одеської, Львівської, Донецької, Івано-Франківської, Кримської і Харківської областей⁶⁹.

Важливим напрямком роботи генконсульств була робота зі студентами їхніх країн, які навчалися в українських вишах. З цих питань консульські установи співпрацювали з Мінвузом УРСР та навчальними закладами республіки. В 1983 р. в українських вишах навчалася 3383 громадянина Куби, 1628 громадян – МНР, 873 – ПНР, 750 – НДР, 646 – НРБ⁷⁰. Забезпечення перебування і навчання студентів із їхніх країн складало, на відміну від інших генконсульств, основне завдання консульських установ МНР і Республіки Куба. Їм доводилося вирішувати інші питання, що виникали під час навчання цих громадян: оформляти шлюб, забезпечувати захист інтересів громадян, які вчинили злочини тощо.

Щодо розширення співробітництва в галузі культури і мистецтва, організації гастрольних поїздок художніх колективів і окремих виконавців генконсульства ЧССР, УНР, ПНР, НРБ зверталися до Міністерства культури⁷¹, активно контактували з УТД. За участі генконсульства НДР провели заходи, присвячені 165-річчю від дня народження і 100-річчю від дня смерті Карла Маркса. З іншими генконсульствами відзначали річниці Сухе-Батора (генконсульство МНР), Ярослава Гашека та Юліуса Фучика (генконсульство ЧСР), Йоганеса Брамса (генконсульство НДР), Адама Міцкевича (генконсульство ПНР). Генконсульство ЧСР провело заходи з нагоди 40-річчя підписання Договору про дружбу і співробітництво між СРСР і ЧСР, місячник чехословацько-радянської дружби. Генконсульства УНР і НДР відзначили 65-річчя створення компартій Угорщини і Німеччини. З ініціативи генконсульств НРБ, УНР, НДР, ПНР і ЧСР група активістів радянських товариств була нагороджена почесними знаками і дипломами товариств дружби соціалістичних країн з СРСР.

Більшість генконсульств практикували проведення книжкових виставок. Декада болгарської книги супроводжувалася іншими культурними заходами: художньою виставкою «Болгарія – країна друзів» в УТД; вечором

кіномистецтва НРБ у Республіканському будинку кіно за участі генконсула А. Тонєва та режисера театру «Сльоза і сміх» Х. Кричмарова. 40-річчю національного свята НРБ – Дню свободи – присвячувалася Ювілейна виставка книги НРБ⁷². Фотовиставку «Соціалістична Болгарія – 40 років» у кінотеатрі «Київська Русь» урочисто відкрили заступник голови президії Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами Л. Бондаренко, генконсул А. Тонєв та консул Ц. Ночєв⁷³. Для участі у відкритті «Декади румунської книги», присвяченої 40-річчю визволення Румунії від нацистів, спеціально прибув Посол Румунії у СРСР Троян Дудаш. Разом із головою правління Українського відділення Товариства радянсько-румунської дружби, міністром легкої промисловості УРСР О. Касьяненком він взяв участь у зборах представників київських трудових колективів з цієї нагоди⁷⁴. До тієї ж дати було приурочено фотовиставку «Нове обличчя міст Румунії», до відкриття якої долучився виконувач обов'язків генконсула СРР Н. Ніцу⁷⁵.

До таких ювілеїв приурочувалися науково-практичні конференції, фотовиставки, зустрічі генконсулів із молоддю. Науково-практична конференція, присвячена 40-річчю Словацького національного повстання, відбулася за участі історика В. Нем'ятого, генконсула ЧССР Ю. Варголіка та ін.⁷⁶ Роль і значення повстання розглядалися з притаманних радянській історіографії позицій, де його основною рушійною силою вважалися чехословацькі та словацькі комуністичні організації, наголошувалося на всебічній допомозі СРСР у збройній боротьбі й тісному контакті з командуванням Червоної армії, ефективності партизанських дій, а відповідальність за невдачу повстання пов'язувалася з нерішучістю словацького вищого армійського командування, яке не змогло забезпечити переходу найбоєздатніших частин словацького війська на бік повсталих⁷⁷.

40-річчю соціалістичної революції у НРБ було присвячено Науково-теоретичну конференцію болгарських студентів, які навчалися в УРСР. Для участі в конференції до Києва прибув посол НРБ у СРСР М. Делев. Конференція супроводжувалася пропагандистськими акціями: спільним покладанням квітів до пам'ятників В. Леніну в Києві та Рівному, братської могили в урочищі Лопатино, зустріччю з членами інтернаціонального клубу «Глобус» ім. Лілії Карастоянної у Клеванській школі-інтернаті⁷⁸.

У межах проведення Днів польської культури в СРСР до Києва приїздили відомі польські виконавці. Гастролі зарубіжних митців, за задумом їх організаторів, не лише сприяли культурному зближенню народів, але й мали зацікавити «радянський народ» «правильним» зарубіжним мистецтвом. 1984 року Київ зустрічав польського композитора й диригента Роберта Сатановського⁷⁹. З великим успіхом у цьому контексті відбувалися в Києві гастролі болгарської співачки – народної артистки НРБ Лілі Іванової⁸⁰. З метою

популяризації туристичної привабливості Болгарії Головне управління УРСР з іноземного туризму та Болгарська асоціація з туризму і відпочинку в м. Києві за участі генконсульства НРБ організували конкурс “Болгарія – країна туризму” та фотовиставку “Болгарія – країна туризму, країна друзів”⁸¹.

* * *

Загалом упродовж другої половини 1940-х – першої половини 1980-х рр. у Києві розпочали діяльність представництва соціалістичних країн: ПНР, НРБ, НДР, МНР, Республіка Куба, СРР, СФРЮ, ЧСР, УНР. З огляду на підпорядкований статус УСРР/УРСР у її політико-адміністративному центрі Києві створювалися не дипломатичні представництва (посольства), а консульські установи (генеральні консульства і консульства). Право Української РСР на зовнішньополітичну діяльність, відновлене 1 лютого 1944 р., було умовним, оскільки радянське керівництво не мало намірів дати республіці реальні повноваження, прямі контакти «не віталися», а заходи будь-якого рівня кваліфікувалися як участь української сторони у співпраці СРСР. Центром формування організаційних і правових засад взаємодії українського зовнішньополітичного відомства був апарат радянського наркомату (згодом – міністерства) зовнішніх справ, контроль за виконанням рішень центру здійснював Центральний Комітет КПУ. У містах призначення іноземні представництва перебували під потрійним наглядом зовнішньополітичного відомства, партійних органів та радянських спецслужб, що зумовлювало їх балансування між офіційною співпрацею та завуальованим ідеологічним протистоянням.

Основні завдання консульських установ відповідно до консульських угод їхніх країн з СРСР полягали в питаннях розвитку торговельних, економічних, науково-технічних і культурних зв’язків країн саме з СРСР, в яких розвиток відносин у різних сферах з УРСР був складовою їхньої основної місії. В українській столиці вони опікувалися питаннями навчання студентів, підготовки аспірантів і стажерів своїх країн у вишах і технікумах УРСР, захистом громадян і юридичних осіб громадян своїх країн, представляли інтереси своїх країн, забезпечували виконання двосторонніх договорів на території УРСР та планів науково-технічного й економічного співробітництва країн РЕВ. У сфері розвитку культурного співробітництва генконсульства долучалися до організації контактів міст-побратимів, проведення Днів культури, Днів міст, організації книжкових і мистецьких виставок, перекладу літературних творів, творчих обмінів театрів і художніх колективів, шукали нові інструменти культурної співпраці, не виходячи з ідеологічних обмежень усієї наукової, творчої і мистецької діяльності.

З огляду на пряму підпорядкованість і підзвітність МЗС УРСР зовнішньополітичному відомству Радянського Союзу та партійний контроль з боку

ЦК КПУ генконсули погоджували свої плани з відповідними підрозділами МЗС УРСР та відділом зарубіжних зв'язків ЦК КПУ. Для вирішення важливих питань до Києва приїздили послы їхніх країн у СРСР.

Зі свого боку МЗС УРСР організовувало для генеральних консулів та всього консульського корпусу урочисті заходи міського і республіканського масштабів, відвідання сесій Верховної Ради УРСР, бесіди в Раді Міністрів УРСР, Київському міськкомі КПУ, Уккратпрофі, відвідання підприємств, об'єктів сільського господарства, науково-дослідних інститутів АН УРСР; проводило роботу з роз'яснення нових положень законодавства, що регулювало в СРСР та УРСР права і обов'язки іноземців; організовувало зустрічі співробітників генконсульств, які займалися консульсько-правовими питаннями, з працівниками ВВір, МВС УРСР, УДАІ МВС УРСР, Індержстраха, уповноваженими Ін'юрколегії по УРСР. Іноземні консули брали участь у відзначенні практично всіх важливих подій та співпрацювали з делегаціями своїх країн. Водночас вони систематично контактували з консульським відділом МЗС УРСР щодо питань, які виникали у процесі виконання ними основної діяльності.

Іноземні консули були переважно кар'єрними дипломатами з досвідом роботи або навчання в СРСР або партійними працівниками. У призначенні генконсулів принципову роль відігравала їх партійна належність – вони всі були членами комуністичних/робітничих/соціалістичних партій своїх країн. Практично всі мали дипломатичний досвід роботи в СРСР або працювали в центральному апараті своїх зовнішньополітичних відомств у відповідних відділах, володіли російською мовою. Окремі дипломати починали вивчати в Києві українську мову і розуміти, що Українська РСР – не просто республіка, а держава, яка зможе відновити свою незалежність. Виявлення генконсулами свого ставлення до помилок у зовнішній політиці СРСР коштувало їм посади.

¹ Див.: Віднянський С.В. Чому та як Українська РСР стала однією з країн-засновниць ООН? (до 70-річчя Організації Об'єднаних Націй і членства в ній України). *Український історичний журнал*. 2015. № 5 (254). С.172-185.

² Головка М.К. Вклад Радянської України в боротьбу волелюбних народів за мир і безпеку. Київ, 1957.

³ Головченко В.І. Вихід Української РСР на арену міжнародної діяльності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* Київ, 2011. Вип. 99, ч. 1. С. 36-51; Гриневич В. А. Утворення Народного комісаріату закордонних справ Української РСР: проекти і реалії (1944–1945 рр.). *Український історичний журнал*. 1995. № 3 (402). С. 35-46; Дмитренко А.А. Утворення та діяльність Народного комісаріату закордонних справ УРСР у мемуарній літературі (1944–1945 рр.). *Гуржіївські читання*. 2014. Вип. 7. С.76-79; Гайдуков Л.Ф. Народний комісаріат закордонних справ УРСР: утворення та розгортання діяльності (1944–1945 рр.). *Вісник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка*. 1997. Вип. 6. С. 51-70.

⁴ Каковкіна О.М. Дипломатична діяльність Народної Республіки Болгарії за матеріалами Центрального державного архіву громадських об'єднань України. *Універсум історії та археології*. 2018. Вип. 1(26). № 1-2. С. 68-80.

⁵ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785-2010. Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH&Co. KG, 2011. 409 с.

⁶ Dornfeld M., Seewald E. Deutschland – Ukraine. Hundert Jahre diplomatische Beziehungen. Berlin, Dezember 2017. Arbeitspapier № 50. 92 s.

⁷ Матяш І. Іноземні представництва в радянській Україні (1919–1991 рр.): протистояння і співпраця. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 503 с.

⁸ Ревякіна Л. Рух Болгарії за укладання договору про мир і дружбу з Радянським Союзом. *Дорогами дружби: Дослідження і спогади*. Упоряд.: Л.Л. Горіловський, Ц. Генюв. Київ: Політвидав, 1989. С. 129-143; Добріянов Т. У спільній боротьбі за мир і роззброєння. Там само. С. 201-216.

⁹ Ciesielski T. Konsulat polski w Odessie 1919-1920. *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*. Red. H. Stroński i G. Seroczyński. Olsztyn–Charków, 2010. S. 81– 101; Чесельський Т. Консульство Польщі в Одесі і 1918 – 1920 рр. та його архів. *Зовнішні справи*. 2017. № 12. С. 18-21; Skóra W. Organizacja i działalność służby konsularnej Drugiej Rzeczypospolitej naterenach Rosji, Ukrainy i ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939). *Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku Radzieckiego w okresie międzywojennym*. Red. J.z Gmitruk, W. Włodarkiewicz. Warszawa-Siedlce 2012. S. 259-283.

¹⁰ Дмитрук В. І. Україна не мовчала: Реакція українського суспільства на події 1968 р. в Чехословаччині. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. 314 с.; Його ж. Реакція українського суспільства на події 1968 року в Чехословаччині. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2018. Вип. 27. С.84-105; Його ж. Незгодні: події 1968 року через призму архівно-слідчих справ КДБ УРСР. С.298-312; Його ж. «Празька весна» і Україна. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2008. № ½ (30/31). С.7-36; Бажан О. Суспільні настрої в Україні у ході чехословацької кризи 1968 року за донесеннями радянських спецслужб. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2008. № ½ (30/31). С.37-53; «ПРАЗЬКА ВЕСНА» у документах Галузевого державного архіву Служби безпеки України. (Упорядник О. Бажан). Там само. С. 54-137 та ін.

¹¹ Галузевий державний архів СБУ: Путівник. Автори-упоряд.: В. М. Даниленко (відп. упоряд.) та ін. Харків: Права людини, 2009. 136 с.

¹² Архівні установи України: Довідник. Т. 1/Держкомархів України. УНДІАСД; Редкол.: Г.В. Боряк (голова), І. Б. Матяш, Г.В. Папакін. 2-е вид. доп. Київ, 2005. С. 569.

¹³ Пархомчук О. С. Ялтинсько-потсдамська система міжнародних відносин. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. Л. В. Губерський (голова)*. Київ: Знання України, 2004. Т. 2 : М - Я. С. 764-765.

¹⁴ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп.1. Спр. 145. Арк. 47.

¹⁵ 1956 року цей пам'ятник було встановлено на Ринковій площі у Вроцлаві.

¹⁶ 7 березня 1950 р. пам'ятник було перевезено до Варшави, а 1965 р. – до Гданська.

¹⁷ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 102.

¹⁸ Wanda Michalewska(nekrolog). *Trybuna Ludu*. 1986, 10 marca. № 58. S. 5

¹⁹ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп.2. Спр. 763. Арк. 7.

²⁰ Прийом у Генеральному консульстві Чехословацької Республіки. *Радянська Україна*. 1958, 13 грудня. № 287 (11 334). С. 1.

²¹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп.25. Спр. 1772. Арк. 120.

²² Декада польської книги. *Радянська Україна*. 1966, 16 жовтня. № 239 (13717). С. 3.

²³ Гості з Народної Польщі. *Радянська Україна*. 1966, 20 жовтня. № 242 (13720). С. 1.

²⁴ Відкриття в Києві Генерального консульства НДР. *Рад. Україна*. 1966, 30 листопада. № 275 (13753). С. 3; Günther Buch: Namen und Daten wichtiger Personen der DDR. 4. Auflage. Dietz, Berlin (West)/Bonn 1987. S. 301; Gabriele Baumgartner, Dieter Hebig (Hrsg.): Biographisches Handbuch der SBZ/DDR. 1945 1990. Band 2: Maassen – Zylla. K. G. Saur, München 1997. S. 859.

²⁵ Dornfeld M., Seewald E. Deutschland – Ukraine. Hundert Jahre diplomatische Beziehungen. Berlin, Dezember 2017. Arbeitspapier № 50. S. 77.

²⁶ Озеров М. Киев-Лейпциг – города-побратимы. *Культура и жизнь*. 1975. № 2. С. 43.

²⁷ ЦДАМЛМ України. Ф. 504. Оп. 1. Спр. 203 . Арк. 1; Спр. 243. Арк. 1.

²⁸ ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 970. Арк. 114.

²⁹ ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 971. Арк. 318.

³⁰ Відкриття в Києві Генерального консульства УНР. *Рад. Україна*. 1969, 18 квітня. №92(14480). С. 1.

³¹ *Keskeny Ernő: A magyar–orosz kapcsolatok 1989-2002 [Hungarian–Russian Relations, 198-2002]*. Budapest: Századvég Kiadó, 2012. P. 82

³² ГДА МЗС. Ф. 1. Оп.2. Спр. 2136. Арк. 174.

³³ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп.2. Спр. 2102. Арк. 65.

³⁴ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 3875. Арк. 79.

³⁵ Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции стран-членов СЭВ. Москва: Политиздат, 1972. 120 с.

³⁶ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 1583. Арк. 172.

³⁷ ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 25. Спр. 1431. Арк. 82.

³⁸ Див.: Матьовка Л.М. Радянсько-югославський конфлікт (1948–1956 рр.): передумови, етапи і наслідки: автореф. дис... канд. істор. наук. Ужгород 2007. С.10.

³⁹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп.25. Спр. 1583. Арк. 133.

⁴⁰ Там само. Арк. 136.

⁴¹ ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 25. Спр. 1431. Арк. 98.

⁴² Нагороди братньої країни. *Рад. Україна*. 1976, 27 жовтня. № 250 (16759). С. 3.

⁴³ Нагороди братньої країни. *Рад. Україна*. 1976, 12 жовтня. № 238 (16747). С. 3.

⁴⁴ ЦДАГО України. Ф.1. Оп. 25. Спр. 1431. Арк. 26.

⁴⁵ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 3700. Арк.1.

⁴⁶ Там само. Арк. 77.

⁴⁷ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 3700 л. Арк.5-6.

- ⁴⁸ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 1772. Арк. 61.
- ⁴⁹ Там само. Арк. 178.
- ⁵⁰ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 3700 л. Арк.5-6.
- ⁵¹ Дієвість дружби. Генеральний консул Угорської Народної Республіки в Києві товариш Дьердь Макларі відповідає на запитання журналу «Всесвіт». *Всесвіт*. 1982 № 1. Київ: Радянський письменник. 184 с.
- ⁵² Дни болгарской культуры в СССР. *Правда Украины*. 1978, 20 мая. № 117 (10997). С. 3.
- ⁵³ Шлапка Гейза. Знакомьтесь, Братислава. *Правда Украины*. 1978, 11 июня. № 134 (11014). С.3.
- ⁵⁴ Открытое сердце Братиславы. *Правда Украины*. 1978, 14 июня. № 136 (11016). С. 3.
- ⁵⁵ «Шльонськ» на київській сцені. *Радянська Україна*. 1979, 7 квітня. № 81 (17494). С. 3.
- ⁵⁶ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 4588. Арк. 11.
- ⁵⁷ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 4588. Арк. 12.
- ⁵⁸ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 2890. Арк. 31.
- ⁵⁹ Там само. Арк. 23.
- ⁶⁰ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 4611д. Арк. 4.
- ⁶¹ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 4610. Арк. 16.
- ⁶² ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 2605. Арк. 14.
- ⁶³ Там само.
- ⁶⁴ Ткач Д.І. Українсько-угорські стосунки: погляд дипломата. *Персонал: журнал інтелектуальної еліти*. URL: <https://web.archive.org/web/20171201042838/http://www.persona-l.pp.ua/rubrics/ekonomka-poltika1/ukransko-ugorsk-stosunki-poglyad-diplomata>
- ⁶⁵ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 2605. Арк. 6.
- ⁶⁶ Там само.
- ⁶⁷ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 3873. Арк. 38.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ Там само. Арк. 5.
- ⁷⁰ Там само. Арк. 8.
- ⁷¹ Там само.
- ⁷² Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіно-і телесюжетів (1975 – 1985). Упорядники: І. М. Закринична, Т.О. Ємельянова та ін. Державний комітет архівів України. Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г.С. Пшеничного. Київ, 2015. С. 924 (Серія “Архівні зібрання України: Спеціальні довідники”).
- ⁷³ Там само. С. 947.
- ⁷⁴ Там само.
- ⁷⁵ Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів... С. 913.

⁷⁶ Там само. С. 897.

⁷⁷ Див.: Петерс И.А. Словацкое национальное восстание и современность: (К 40-летию). *Український історичний журнал*. 1984. № 8. С.127-135; Рєпін В. Словацьке національне повстання – передумова проведення військами Червоної Армії Східнокарпатської операції. *Військово-наук. вісник*. 2009. № 11. С. 165-176.

⁷⁸ Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів... С. 957.

⁷⁹ Там само. С. 922.

⁸⁰ Там само. С. 914.

⁸¹ Там само.

REFERENCES

1. Baumgartner, G. & Hebig, D. (1997). *Biographisches Handbuch der SBZ/DDR*. 1945-1990. 2: Maassen – Zylla [in German].
2. Bazhan, O. (2008). Suspilni nastroi v Ukraini u khodi chekhoslovatskoi kryzy 1968 roku za donesenniamy radianskykh spetssluzhb. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*, 30/31, 37-53. [in Ukrainian].
3. Bazhan, O. (Comp.). (2008). PRAZKA VESNA u dokumentakh Haluzevoho derzhavnoho arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*, 30/31, 54-137 [in Ukrainian].
4. Boriak, H.V., Matiash, I.B. & Papakin, H.V. (Comps.). (2005). *Arkhivni ustanovy Ukrainy: Dovidnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Buch, G. (1987). *Namen und Daten wichtiger Personen der DDR*. Dietz, Berlin (West)/Bonn, 4, 301 [in German].
6. Ciesielski, T. (2010). Konsulat polski w Odessie 1919–1920. *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*. Olsztyn–Charków, 81–101 [in Polish].
7. Danylenko, V.M. (Comp.). (2009). *Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv SBU: Putivnyk*. Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
8. Dmytrenko, A.A. (2014). Utvorennia ta diialnist Narodnoho komisariatu zakordonnykh sprav URSS u memuaranii literaturi (1944 – 1945 rr.). *Hurzhiivski chytannia*, 7, 76-79 [in Ukrainian].
9. Dmytruk, V.I. (2004). *Ukraina ne movchala: Reaktsiia ukrainskoho suspilstva na podii 1968 r. v Chekhoslovachchyni*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Dmytruk, V.I. (2008). Prazka vesna i Ukraina. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*, 30/31, 7-36 [in Ukrainian].
11. Dmytruk, V.I. (2018). Reaktsiia ukrainskoho suspilstva na podii 1968 roku v Chekhoslovachchyni. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 27, 84-105 [in Ukrainian].
12. Dobriianov, T. (1989). U spilnii borotbi za myr i rozzbroiennia. *Dorohamy druzhby: Doslidzhennia i spohady*. Kyiv, 201-216 [in Ukrainian].
13. Dornfeld, M., & Seewald, E. (2017). *Deutschland – Ukraine. Hundert Jahre diplomatische Beziehungen*. Berlin [in German].

14. Haidukov, L.F. (1997). Narodnyi komisariat zakordonnykh sprav URSS: utvorennia ta rozghortannia diialnosti (1944–1945 rr.). *Visnyk Kyivskoho universytetu im. T. H. Shevchenka*, 6, 51-70 [in Ukrainian].
15. Holovchenko, V.I. (2011). Vykhid Ukrainiskoi RSR na arenu mizhnarodnoi diialnosti. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zb. nauk. pr.*, 99, 36-51 [in Ukrainian].
16. Holovko, M.K. (1957). *Vklad Radianskoi Ukrainy v borotbu voleliubnykh narodiv za myr i bezpeku*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Hrynevych, V.A. (1995). Utvorennia Narodnoho komisariatu zakordonnykh sprav Ukrainiskoi RSR: proekty i realii (1944 – 1945 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 3, 35-46 [in Ukrainian].
18. Huberskyi, L.V. (Ed.). (2004). *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia*. (Vols. 1–2). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
19. Kakovkina, O.M. (2018). Dyplomatychna diialnist Narodnoi Respubliky Bolharii za materialamy Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu hromadskykh obiednan Ukrainy. *Univer-sum istorii ta arkheolohii*, 1(26), 68-80. [in Ukrainian].
20. Keskeny, E. (2012). *A magyar–orosz kapcsolatok 1989-2002 [Hungarian–Russian Relations, 198-2002]*, 82. Budapest [in Hungarian].
21. Matiash, I. (2020). *Inozemni predstavnytstva v radianskii Ukraini (1919 – 1991 rr.): protystoiannia i spivpratsia*. Kyiv [in Ukrainian].
22. Matovka, L.M. (2007). Radiansko-yuhoslavskyi konflikt (1948-1956 rr.). *Extended abstract of Candidate's thesis*. Uzhhorod [in Ukrainian].
23. Peters, Y.A. (1984). Slovatskoe natsionalnoe vosstanye y sovremennost: (K 40-letiu). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 8, 127-135 [in Ukrainian].
24. Reviakina, L. (1989). Rukh Bolharii zv ukkladannia dohovoru pro myr i druzhbu z Radianskym Soiuzom. *Dorohamy druzhby: Doslidzhennia i spohady* Kyiv [in Ukrainian].
25. Riepin, V. (2009). Slovatske natsionalne povstannia – peredumova provedennia viiskamy Chervonoii Armii Skhidnokarpatskoi operatsii. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 11, 165-176 [in Ukrainian].
26. Skóra, W. (2012). Organizacja i działalność służby konsularnej Drugiej Rzeczypospolitej naterenach Rosji, Ukrainy i ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939). *Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku Radzieckiego w okresie międzywojennym*. Warszawa-Siedlce, 259-283 [in Polish].
27. Vidnyanskyj, S.V. (2015). Chomu ta yak Ukrainiska RSR stala odniieiu z krain-zasnovnyts OON? (do 70-richchia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i chlenstva v nii Ukrainy). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 5, 172-185 [in Ukrainian].